

diskursu prvenstveno odnosi na državno organizirano i kontrolirano kretanje migranata 2015. i 2016. godine, ovo istraživanje pokazuje da se on razvio postepeno, počevši od spontanih i autonomnih praksi na različitim dijelovima balkanske migracijske rute, a kojima se kasnije počelo upravljati na (među)državnoj razini (str. 100, usp. Hameršak i Pleše 2017).

U konačnici, ova knjiga predstavlja važno štivo kritičkih studija migracija koje kombinira povijesne, pravno-normativne i empirijske podatke kako bi pokazalo transformativnost graničnoga pejzaža i eksternalizaciju kontrole migracija na primjeru Srbije. Autorica propituje primjenu politika migracijskoga/izbjegličkoga režima na periferiji, adresira normalizaciju represivnih mehanizama kroz pregovaranje pristupa EU i smješta migracijsku politiku Srbije u širi europski i globalni kontekst, zbog čega predstavlja važan doprinos studijima migracija i izbjeglištva, ne samo u domaćem nego i u širem, međunarodnom okruženju.

LITERATURA

- Andrijašević, Rutvica i William Walters. 2010. "The International Organization for Migration and the International Government of Borders". *Environment and Planning D. Society and Space* 28: 977–999.
- Barnett, Michael. 2010. *The International Humanitarian Order*. London, New York: Routledge.
- Hameršak, Marijana i Iva Pleše. 2017. "Zarobljeni u kretanju. O hrvatskoj dionici balkanskoga koridora". U *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Marijana Hameršak i Emina Bužinkić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 9–39.
- Walters, William. 2010. "Foucault and Fronetiers. Notes on the Birth of the Humanitarian Border". U *Governmentality. Current Issues and Future Challenges*. Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann i Thomas Lemke, ur. New York, London: Routledge, 138–164.

Romana Pozniak

**Kazivanja o snovima u folkloru
ruskog severa: "С четверга на
пятницу...". Рассказы о сновидениях
в фольклоре Русского Севера, А. Б.
Мороз, Н. В. Петров, А. И. Захарова,
А. В. Комарова, Н. А. Савина, Редкая
тица, Москва 2020., 440 str.**



"С четверга на пятницу...": *Рассказы о сновидениях в фольклоре Русского Севера* је monografija grupe autora, profesora i saradnika Ruskog državnog humanističkog univerziteta (RGGU) u Moskvi, objavljena na ruskom jeziku 2020. godine. Knjiga predstavlja produžetak objavljivanja zabeležene građe sa terenskih istraživanja, sprovedenih u periodu od 1993. do 2019. godine u Arhangelskoj oblasti u Rusiji. Prethode joj monografije *Междуд мифом и историей: мифология пространства в фольклоре Русского Севера* (2016. godine),

Фольклорный путеводитель по Каргополью (2019. godine) i *Знатки, ведуны и чернокнижники: колдовство и бытовая магия на Русском Севере* (2020. godine). Knjiga u naslovu sadrži izraz с четверга на пятницу koji se odnosi na narodno verovanje da se snovi koji se sanjaju u noći između četvrtka i petka ostvaruju. Značajan broj zapisanih i objavljenih snova pripada upravo snovima koji su, prema interpretaciji onih koji su ih sanjali, nавили događaje na javi, u bližoj, ali i daljoj budućnosti (rus. *вещий сон*). Po pravilu, reč je o događajima od izuzetnog značaja za onog koji sanja i odnose se na brak, bolest, nesreću, smrt i sl.

Knjiga se sastoji od predgovora i 11 poglavlja u kojima su zapisani snovi grupisani tematski, a za njima slede indeksi (vezani za narative o snovima, mesta, likove, simbole, sižee, zatim zabrane i preporuke koje snovi prenose), spisak informanata i spisak učesnika ekspedicija. Na kraju su dati i rečnik dijalektizama i manje poznatih reči, indeks geografskih naziva i mape oblasti u kojima su vršena terenska istraživanja. Ispod teksta svakog sna su navedeni mesto i vreme zapisa, šifra informanta i šifra zapisivača.

U predgovoru se daju opšte informacije o terenskim istraživanjima Arhangelske oblasti i načinu prikupljanja, zapisivanja i klasifikovanja građe o snovima. Istiće se značaj neposrednog prisustva zapisivača tokom narativnog procesa, s obzirom na to da su pauze u govoru i način akcentovanja pojedinih reči i rečenica sastavni delovi teksta bez kojih nije moguće potpuno razumevanje narativa. Način na koji su informanti pričali i tumačili svoje snove odslikava tradicijski pogled na san kao vid komunikacije s onostranim, a samo sanjanje se shvata kao stanje blisko smrti. Takođe, potvrđilo se da simbolička značenja koja se snovima pripisuju zavise od tradicije i kulturne sredine kojoj snevač pripada. Nikita Tolstoj je za pomenuti sistem simboličkih značenja uveo termin "usmeni sanovnik" (rus. *устный сонник*) (Tolstoy 2003). U predgovoru se, zatim, navode i komentarišu prethodna istraživanja teme snova, pri čemu se primećuje da je ova tema prilično kasno privukla pažnju folklorista na slovenskom prostoru. Istiće se značaj monografije Stanislave Njebzegovske (Niebrzegowska 1996), zatim istraživanja Safronova (Safronov 2016), Lazarove (Lazarova 2019), Živice (Živica 2004), Veselove (Veselova 2002), itd. za istraživanje ove oblasti narodne kulture.

Prilikom klasifikovanja snova u obzir je uzeto više faktora. Snovi o *onem* svetu su grupisani na osnovu akcije likova u snovima, pa su izdvojeni snovi s akcijom informisanja i pozivanja (lik u snu pokazuje i opisuje *onaj* svet i pokušava da pozove k sebi onog koji sanja), zatim ukazivanja na narušavanje socijalnih ili etičkih normi, kao i upozoravanja i predviđanja (opasnosti i budućnosti uopšte). San je posmatran kao vid komunikacije, s obzirom na to da onaj koji sanja očekuje da u snu dobije neku informaciju, što se jasno ogleda u snovima o pokojnicima. U klasifikaciji su, pored glavne teme, uzeti u obzir i tzv. trigeri, odnosno događaji koji su podstakli sanjanje. Snovi su numerički označeni i grupisani u sledeća poglavља: 1. Odnosi unutar porodice; 2. Životne i lične situacije; 3. Nestanak, gubitak i pronalazak izgubljenog; 4. Predznaci: smrt, bolest, nesreća; 5. Vest: rastanak i susret; 6. Pokojnik donosi vesti snevaču; 7. Pokojnik se javlja: neprilika u zagrobnom svetu; 8. Vest s *onog* sveta i viđenja prilikom tzv. obmiranija (stanje privremene smrti, zamiranje); 9. Snovi o Bogu i svećima; 10. Snovi kao rezultat gatanja; 11. Snovi "ni o čemu".

U prvom poglavlju (snovi 1–25), u kom su snovi o porodičnim odnosima, zastupljene su tema trudnoće, svadbe, razvoda braka, smrti supružnika ili roditelja, zatim odnosi između muža, žene i drugih članova porodice. U njima se neretko javljaju motivi životinja, koji se tumače i pozitivno i negativno. Sanjanje ribe može da se interpretira kao najava trudnoće (snovi 2, 5), ali se javlja i negativno značenje, kao vid lokalnog tumačenja (san 7). Mačka se tumači kao negativan predznak (san 5), dok je pas u snu tumačen kao najava muža (udaje), u skladu sa predstavom o psu kao vernom čovekovom prijatelju (san 12). Mnogi snovi se zasnivaju na mitološkom

pogledu na svet i narodnim shvatanja o uspešnosti magijskih postupaka u lečenju. San u kome trudnoj ženi pokušavaju da zamene dete lutkom, ali bez uspeha, zato što ona kao zaštitu nosi muževljev pojas, shvata se kao poruka da trudnica treba noću da vezuje pojas muža kao vid zaštite (san 3). San broj 10 je bogat simboličkim značenjima i naknadno je tumačen kao najava budućih događaja – žena je trebalo da stupi u drugi brak, pa je sanjala pokojnu majku, koja joj za to ne daje blagoslov. Uz to, ona stoji na obali dve reke koje teku suprotno jedna od druge. Pokojnica je u snu bila u odeći u kojoj je i sahranjena, što je u skladu sa narodnim verovanjima da će pokojnik na *onom* svetu izgledati onako kako izgleda u trenutku smrti.

U drugom poglavlju (snovi 26–62) se kao osnova sna (i podsticaj za sanjanje) javljaju životna pitanja – selidba, pronalaženje posla, sudski sporovi, zdravstveni problemi, čak i fudbalske utakmice itd. U nekim od ovih narativa se, takođe, može uočiti uticaj narodne tradicije. San 26. je podstaknut promenom mesta stanovanja. Informantkinja je u ovom snu našla potvrdu i da se snovi sanjani uoči petka ostvaruju. U snu se pojavljuju dva miša, jedan beo sa crnim šarama, a drugi crn. Kazivačica je ulovila crnog, što je potom dovela u vezu sa narodnim verovanjima da kućni duh (*domovoj*) ima omiljenu boju životinja i od toga zavisi izbor drugih domaćih životinje u domaćinstvu. Ako se to ne poštuje, takve životinje ne napreduju i njih noću muči kućni duh. Ona je tvrdila da upravo zato kod kuće imaju najviše skroz crnih ili pretežno crnih životinja.

Sledeće poglavlje (snovi 63–78) kao glavnu temu ima nestanak (gubljenje) ljudi, domaćih životinja, predmeta. Snovi se shvataju kao pomoć u razrešenju pitanja nestanka, pri čemu je nekad pomoćnik “nevidljiv” (snevač čuje glas ili sanja situaciju), nekad je to pokojnik koji s *onog* sveta pomaže da se pronađe izgubljeni predmet ili osoba (snovi 70, 63). U nekim snovima se javlja i kućni duh. Prema narodnim verovanjima, onaj ko ga vidi treba da ga pita da li njegova pojava najavljuje dobro ili зло: – *K dobru ili zlu?* U snovima oni koji sanjaju postavljaju upravo to pitanje. Kratak odgovor kućnog duha (da će biti ili dobro ili loše) se potom dovodi u vezu sa određenim događajima na javi i tumači se kao upozorenje (san 65).

U četvrtom poglavlju su grupisani snovi o predznacima smrti, bolesti, nesrećama (snovi 79–157). Ponavlja se motiv ribe kao najava nesreće (81, 85, 91). Kao vesnik buduće smrti se javljaju starac (san 84), starica (san 83) i pokojnici (san 87). Neretko se ovakvi snovi sanjaju za vreme bolesti. Boja odeće u kojoj se neko sanja takođe može biti predznak smrti, a pritom crna i bela boja alterniraju (snovi 99, 112, 118). U snu 86. kao zaštitnica koja spasava informantkinju smrti (da je ne odvedu tri mladića koji su došli po nju), pojavljuje se Bogorodica, pa je, u skladu sa narodnim predstavama, ona dužna da je poštuje do kraja života. Kao i kod drugih slovenskih naroda, smatra se da loš san ne treba pričati uopšte ili samo u toku prepodneva da se ne bi ostvario (san broj 106).

Peto poglavlje sadrži kazivanja o snovima u kojima se saznaće da je nestali čovek živ (158–166). U većini ovih snova se to saznaće od mitološkog bića – kućnog duha ili, ređe, duha banje (parnog kupatila) (snovi 159, 160, 161, 163, 164). Prema narodnim verovanjima, ako neko želi da sazna sudbinu nestalog čoveka, potrebno je da u ponoć zamoli kućnog duha za pomoć, uz formulu: *Батюшко хозяюшко, вид не кажись, а во сне пришавись (и скажи): будем ли... / жив ли...* (Baćuška-domaćine, na javi ne kaži, a u snu pokaži: da li će biti... / da li je živ...).

U šestom poglavlju (167–190) pokojnici donose neke vesti onome koji sanja ili ga pozivaju da pođe sa njima, dok se u sedmom žale na nešto što im ne da mira na *onom* svetu (191–277). Prema narodnim predstavama, pokojnici nastavljaju svoje postojanje na *onom* svetu onako kako su živeli na ovom (san broj 218). Ponekad žele sa sobom da povedu one koje su posebno voleli i tada onaj kome su se javili u snu nikako ne sme sa njima poći (170, 181). Kod svih slovenskih naroda se smatra da se svaki korak posmrtnih obreda mora pravilno sprovesti, jer će se, u suprotnom, pokojnik povampiriti ili neće imati spokoja. U sedmom poglavlju se

pokojnici javljaju živima u snu, zbog toga što je neko od pravila pri sahrani narušeno, izražavaju nezadovoljstvo odećom u kojoj su sahranjeni, zatim ako je nešto od njima važnih stvari zaboravljeno da se stavi u sanduk. Za ovim snovima uvek sledi akcija onog koji je dobio poruku u snu – on odnosi na grob i zakopava ono što je pokojnik u snu tražio (sn 268). Takođe, prema opšteslovenskim narodnim predstavama pokojniku se nešto može poslati i preko drugog pokojnika, tako što se određeni predmet “svom” pokojniku nameni i stavi u kovčeg kod “novog” pokojnika (271). U snovima 191–194. javlja se opšteslovenska zabrana da se mnogo plače za pokojnicima, zato što će na *onom* svetu oni biti mokri od tih suza. Pokojnici se mogu javljati i ako iz nekog razloga sveštenik nije očitao molitvu za njihovu dušu (snovi 197, 198). U snu broj 200 žena je sanjala pokojnicu zbog toga što nisu prekrili ogledalo, što se čini kada neko umre. U drugim snovima (202–206) pokojnici traže da se u grob naknadno stavi deo odeće ili neki predmet. San 208. donosi objašnjenje narodnog verovanja da se pokojnik ne sme položiti na perjani jastuk – na *onom* svetu će stalno čuti pevanje petla. Ako se pokojniku pred ukop ne razvežu noge i ruke, on će se u snu žaliti da je vezan i na *onom* svetu (212, 218).

Osmo poglavje (snovi 278–297) sadrži pretežno priče o snovima u kojima čoveku u snu stižu vesti s *onog* sveta – pokojnik u snu kazuje da živi u jednosobnom stanu (san 284); majka sanja kako su na *onom* svetu svi u crnoj odeći, ne može nikome da vidi lica, osim svom sinu, koji joj govori da joj tu nije mesto (san 281); majka sanja pokojnog sina koji je na *onom* svetu sa njegovom prijateljicom, koja je umrla kao dete, ali je sad odrasla (san 290). Snovi 293–297. predstavljaju priče o viđenjima u stanju privremene smrti – osoba “spava” više dana, posećuje *onaj* svet i potom prenosi neku poruku (šta se sme ili ne sme činiti na ovom svetu) i koga je od pokojnih videla.

U devetom poglavju su snovi o Bogu i svetima (298–302), koji nagrađuju ili kažnjavaju ljude zbog njihovog ponašanja. Pažnju privlači da se u većini snova javlja sv. Nikola. U snu 301. se odslikava narodno verovanje da je sv. Nikola gospodar mora i voda, ali i vodič duša na *onaj* svet – ribar sanja da je upao u oluju pa vidi sv. Nikolu koji mu kaže da će se spasti i neće potonuti ako plati 5 rubalja.

Deseto poglavje čine snovi kao rezultat gatanja (303–333). Najčešće su devojke gatale da im se u snu pokaže budući supružnik. Jedan od načina za to je bio da pod jastuk stave malo žita, pa pozovu suđenika da im dođe u san da zajedno žanju (san 309). To se činilo na Svatke (Nekrštene dane), tj. u danima od Božića do Bogojavljenja, kada se, prema narodnim verovanjima, otvarala granica između dva sveta, pa se mogla saznati i budućnost.

Poslednje poglavje čine tri sna (334–336) koja se ne odnose na prethodne teme i njihova interpretacija nije od nekog većeg značaja. U tekstu 334. informantkinja prvo tvrdi da je sanjala Smrt u vidu žene u crnom. Međutim, pošto se na kazivačicino pitanje ta žena nasmešila i otišla, sama kazivačica negira da je to bila Smrt jer se, kako kaže, ona pojavljuje u belom.

U zapisima snova je fiksiran jedan period života u selima ruskog severa, s obzirom na to da su priče bogate detaljima iz svakodnevnog života. Veoma često su u pozadini sanjanog tradicionalne predstave – one oblikuju i san, ali utiču i na način na koji će on biti tumačen. Time se pokazuje da su u snovima itekako žive narodne predstave o svetu, za koje se često misli da pripadaju prošlosti. S obzirom na to da se san uvek odnosi na pojavu koja je od velikog značaja za onoga koji sanja, ove priče su vredan izvor građe i za proučavanja psihologije snova. Poseban značaj u ovom smislu imaju i indeksi tragera i sižea na kraju knjige, koji na jednom mestu pregledno pokazuju koji događaji podstiču san i na koji način se taj san potom realizuje. Ova monografija ima posebnu vrednost i zbog toga što su priče informanata verno transkribovane sa audio materijala, tako da predstavljaju bogatu građu za proučavanje snova i sa lingvističkog aspekta. Indeks simbola predstavlja pravi mali narodni sanovnik, s obzirom na to da je pored svakog simbola ukazano i njegovo tumačenje.

LITERATURA

- Lazareva 2019: А.А. Лазарева. 2019. “В поисках формулы неуловимого. как систематизировать рассказы о снах?”. *Живая старина* 4: 2–4.
- Niebrzegowska 1996: S. Niebrzegowska. 1996. *Polski sennik ludowy*. Lublin.
- Safronov 2016: Е.В. Сафонов. 2016. *Сновидения в традиционной культуре*. Москва.
- Tolstoy 2003: Н.И. Толстой. 2003. *Народные толкования снов и их мифологическая основа, Очерки славянского язычества*. Москва, 303–312.
- Veselova 2002: И.С. Веселова. 2002. *Структура рассказов о снах, Сны и видения в народной культуре*. Москва, 171–180.
- Živica 2004: Е.Ю. Живица. 2004. *Устная народная сномолковательная традиция (на материале рассказов о снах)*. Москва.

Dragana Đurić

Dan Ben-Amos, Folklore Concepts. Histories and Critiques, ur. Henry Glassie i Elliott Oring, Indiana University Press, Bloomington 2020., 236 str.



Knjiga *Folklore Concepts: Histories and Critiques* sastoji se od 12 eseja, koje je profesor folklora i azijskih i bliskoistočnih studija na Univerzitetu Pensilvanija u Filadelfiji Dan Ben-Amos (1934–) objavio u periodu od 1969. do 2014. godine. Urednici, Henry Glassie (1941–) i Elliott Oring (1945–), odazvali su se pozivu još jednog poznatog folkloriste, Rogera D. Abrahama (1933–2017), da u jednu knjigu saberu radove koji konturaju folklorističke stavove ovog uglednog naučnika. Abrahams, doduše, nije bio spreman da se lati izdavanja zbirke sopstvenih radova, ali je nesebično prionuo na posao da to učini za svog kolegu i prijatelja, premda, nažalost, nije dočekao da knjiga ugleda svetlost dana.

Šezdesetih godina 20. veka, odmah po završenim osnovnim studijama na Hebrejskom Univerzitetu u Jerusalimu, Dan Ben-Amos se uputio na Univerzitet Indijana u Blumingtonu, gde je započeo svoje plodonosno folklorističko putovanje. Ako se za nekog naučnika može reći da živi folkloristiku, onda je to svakako profesor Ben-Amos. Na to nas u uvodnom tekstu podseća jedan od urednika, Elliott Oring, rečima: “Ako istoriju folkloristike računamo od trenutka kada je termin folklor skovan 1846. godine, to znači da treba uzeti u obzir gotovo ceo jedan vek i tri četvrтиne drugog, raznih definicija, koncepata i terenskog rada. Akademска karijera Dana Ben-Amosa obuhvatila je dobru trećinu istorije ove naučne discipline” (str. xv).